

Van a városban egy emlékhely több oszloppal megjelölve: ugyanis az aradi vértanúk legtöbbször itt tette le a fegyvert, köztük Kiss *Ernő* és *Lázár Vilmos* is.

Szép feladat volna összegyűjteni örmény emlékeinket, akár a szépirodalomból, akár településeinkről, mert bizonyul akad még jócskán!

Dr. Sasvári László

Jankovics Marcell

A négy sarkalatos erény I.

Az ősz

A középkori keresztény gondolkodás antik hagyományra és Pál apostolra támaszkodva, a mágikus-szent hetes szám igézetében a legfőbb erények és bűnök számát egyaránt hétben határozta meg. Ami az előbbieket illeti, 3 ún. teológiai erényt (Hit, Remény, Szeretet) különböztetett meg Szent Pál nyomán (*1.Kor 13, 13*) és 4 ún. kardinális vagy sarkalatos erényt (Okosság, Erő, Mértékletesség, Igazságosság) Platón nyomán (*Az állam, IV. könyv*).

Mind a hetes, mind pedig a négyes és a hármas jeles száma a naptárnak is, nem csoda hát, hogy a kalendáriumi-asztrológiai szimbolika az erények „legendáriumára” is jellemző. Ezúttal csak a 4 sarkalatos erényt veszem számba, mivelhogy ezen erények jelképes értelemben épp az évszakokhoz kapcsolhatók (és magazinunk évente négyszer, évszakonként jelenik meg), s ugyanúgy egymásból következnek, mint az évszakok. Ennek oka az, hogy eleink a kozmikus és természeti törvényeket - Isten akaratából - mind a társadalomra, mind az egyénre nézve kötelező erkölcsi parancsok mintáinak tekintették. Időben és térben egyaránt.

Már a „sarkalatos” jelző is ezt jelzi, amennyiben az a naptár (az év) sarok-, azaz fordulópontjaira, illetőleg az égtájsarkokra vonatkozott. A latin *cardinalis* a „sarok”, „sarkpont”, „fordulópont” jelentésű *cardo, cardo* melléknévi alakja. A rómaiak az esztendő „sarkait” *Carda* istennő alakjában meg is személyesítették. A *cardines mundin* - szó szerint a „világ sarkain” - pedig az Északi- és a Déli-sarkot értették.

A kozmikus harmóniától elbűvölt ógörög filozófus, Platón sem gondolkodott másképpen, hiszen így ír; „ilyesmikben” (mármint a szóban forgó erényeket illetően) „minden nép ősi tanácsadója az isten” (Apollón, a napisten egyik hiposztázisa, az ő járásához igazodnak az évszakok), „a föld köldökén” (Delphoiban) „ülve ad útmutatást”.

Platón e négyest mint az államalapításhoz szükséges és az államot fenntartó politikusi erényeket ismerteti dialógusában, Szókratész szájába adva. Igaz, más néven nevezi őket (Jánosy István fordításában: Gondolat, 1968): „államunk, ha tényleg jól megalapoztuk, tökéletes lesz, ...bölcst, bátor, józan és igazságos”. Latinul, ahogy később Európa-szerte ismertté váltak, nevük a következő: *Prudentia, Fortitudo, Temperantia, Iustitia*, és fordíthatók platóni értelemben is. Az Okosság Bölcsességnek, az Erő Bátorságnak (*Fortitudo* ezt is, azt is jelenti), a Mértékletesség Józanságnak. Fontos tudni, hogy e politikusi erényeket állami aktus formájában eleink az ókortól a legújabb korig a fordulatünnepek alkalmával gyakorolták.

Mi a továbbiakban nem Platón-Szókratész sorrendjét követjük: „Szerintem az államban először a bölcsesség válik nyilvánvalóvá”. - mondja. Mi a sort az Igazságossággal kezdjük, mivel - mint látni fogjuk - ez az erény illik az őszhöz (az őszi számba). Így tartja számon a zsidó-keresztény hagyomány - erről bővebben szólunk majd - és az ezoterikus tanítás. Hogy ez utóbbira nézve csak egy példát említsek, a Tarot jóskártya 22 számozott lapja közül 12-t megfeleltettek az állatövi jegyeknek, ezek sorában 3 lap 3 erény nevét viseli.

(Hogy miért nem szerepel mind a 4 erény a kártyasorban, az ún. „Nagy Arcanában”, az számomra rejtély.) *Iustitia*, a VIII. számú lap a Mérlegnek, az őszekezdő állatövi jegynek felel meg. Mondhatnók, ez magától értetődő, hiszen *Iustitia* közismert attribútuma a kétkarú mérleg. Így igaz, de miért? Mielőtt erre válaszolnék tisztázzuk, mit kell értenünk *iustitián*,

azaz „igazságosságon”.

A latin nyelvnek erre a fogalomra: „igazság” két szava is van, *veritas* és *iustitia*. A két szó jelentése átfedi egymást, de míg a *veritas* inkább „valóság”, illetve elvont, „igazság” értelmű (l. József Attila: *Thomas Mann üdvözlése c. vesének szállóigévé vált sorát*), a *iustitia* jelentése az igazságszolgáltatás fogalomkörébe tartozik. (L. *iudex* „bíró”, „esküszik”, *ius* „jog”, „törvény”, „ítélet”, „kiváltság”; „bíróság”; *iussus/a iubeo* igéből) „parancs”, *iusta* „megillető rész /juss/”, „szokások”; *iustifico* „helyesen cselekszik”, „igazol”; *iustitia* „igazságos eljárás”, „igazságosság”, „méltányosság”, „jószág”, „szelídség.” E szavak rokon értelmű nyugat-európai származékait hosszan idézhetnénk.)

A magyar nyelv a különbséget egy melléknévképző betoldásával és a főnévképző megismétlésével fejezi ki; az igazságból *igazságosságot* formál. Így utal arra, hogy a „magánvaló” valósághoz (az abszolút igazsághoz) mérten az ítékezés eredménye relatív (lehet). A nyelvészkedést felfüggesztve most már a fentebbi miérettre is válaszolhatunk. Az ítékezés, kiváltképp az igazságos ítékezés gondos mérlegelés kérdése, feltétele a „pártatlanság” (*veritas*), a vád és a védelem álláspontjának kiegyensúlyozott meghallgatása. (Audiatur et altera pars: Hallgattassék meg a másik fél is.) Ezért lett a kétkarú mérleg, amit a Kr. e. I. sz.-ban épp görög csillagász tett az első őszi hónap és csillagkép jelképévé, a mediterráneumban a földi és égi ítékezés elterjedt szimbóluma.

A kép Egyiptomban keletkezhetett, ahol is úgy képzeltek, hogy a legfőbb (túlvilági) bíró, Ozirisz jelenlétében Anubisz és Thot isten mérlegeli az elhunyt földi cselekedeteit, a mérleg egyik serpenyőjébe a halott szívét, a másikba Maatnak, az Igazság istennőjének az attribútumát, a strucctollpíhét helyezve. Ha a halott szíve a tollnál könnyebbnek bizonyult, Ozirisz fölmentette. (A szólás; „könnyű a szíve”, „megkönnyebbült” ma is él, még a magyarban is.) Az ószövetségi iratok szerint Isten, amikor ítélezik a halott felett, annak veséjét vizsgálja. (A „veséjébe lát” ez a bibliai eredetű szólás is eleven.) A vesék testünkben kétkarú mérlegre emlékeztető alakban helyezkednek el. Zsidó eredetű az a keresztény ábrázolásmód, mely az Utolsó Ítélet angyalát, Szent Mihályt kezében mérleggel (és karddal), az ítékezés eszközeivel jeleníti meg. A mérleget ebbéli értelmében már a homéroszi időkben ismerhették Hellász lakói. Mükénéi sírokba ui. kétkarú mérleg alakra kivágott aranylemezeket helyeztek a halott mellé. Később, amikor a mérleg a mondott csillagkép neve lett, a szomszédos Szűz csillagképet Dikével, az Igazság görög istennőjével azonosították. Úgy képzeltek, hogy ő tartja kezében a Mérleg csillagképet. A rómaiak ezt is eltanulták a görögöktől, ők is a Mérleges Szűzről mintázták Iustitiát. Az Igazságosságot ma is mérleget tartó nőalakként képzeljük el. Így látható - negyedmagával - Vitéz János esztergomi dolgozószobájának reneszánsz falképén, a Legfelső Bíróság előcsarnokában, hogy csak jól ismert példákat említsek. Idevág, hogy az asztrológia szerint a Mérleg-szülöttek különösen igazságszeretőek, s a bírói hivatás igazán nekik való.

Árulkodóan tanulságos a zsidó-keresztény naptár is e tekintetben. Az őszi napéjegylenlőség táján, amikor a tulajdonképpeni Mérleg hónap kezdődik (szept. 23.), és amely naptári sarokponthoz megint csak illő jelkép a kétkarú mérleg, hiszen kiegyensúlyozott karjai, serpenyői a nappalok és éjszakák egyforma hosszára utalnak (l. angol evenhanded „kiegyensúlyozott”, „pártatlan”, „igazságos”; az igazságnak a magyar szólásban is „keze”, „karja” van), naptárunkban egymást követik a mérlegelő, igazságosztó szentek. A sort Máté apostol és evangélista kezdi (szept. 21.), aki eredeti foglalkozására nézve vámos volt.

A vámosok a határokon tevékenykedtek - az őszi sarokpont határnap! -, és a kétkarú mérleg a vámolás nélkülözhetetlen eszköze volt. Őt a beszélő nevű Jusztina követi (szept. 26.): a latin *Iustinus, Iustina* név „Igazságszeretőt” jelent. Rá Kozma és Damján következik (szept. 27.), a szent orvos és patikus páros. A kétkarú mérleget közismerten a gyógyszerészek sem nélkülözhetik. Egyik attribútumuk is ez. A sor 3 olyan szenttel folytatódik, akiknek legendájában a túlvilági (isteni) ítélet a fő esemény. Az első közülük a mára elfeledett Szent

Forseus (szept. 28.), utána Szent Mihály következik (szept. 29.), akinek névünnepe egykor határnap volt, és akit az egyház a zsidó hagyományt követve illesztett épp erre a napra a naptárba. A zsidó polgári év az ősponthoz legközelebbi újholdkor kezdődik (az egyházi év a tavaszi pészahhal), és az évfordulói bünbánati ünnepek arra is emlékeztetik a híveket, hogy ősözvetségi hagyomány szerint - ősszel esedékes a világvége: az Utolsó Ítélet is.

(A vízözön is ősszel kezdődött, és ősszel is ért véget.) A késő-középkortól kezdődően a magyar király, majd pedig az erdélyi fejedelem e gondolkodás szellemében hívta össze a *törvényhozókat* évente kétszer: tavasszal, Szent György és ősszel, Szent Mihály napjára. A beszédes névnapok sorát Szent Brúnóé zárja (okt. 6.). Az ő legendájának is egy „Isten igazságos bíróságán” elítélt halott a főszereplője. (Vajon a 13 aradi vértanú kivégzésének időpontját nem szándékosan tették erre a napra? Hogy a kegyes történeteket akkor még - templomi prédikációkból és vásári ponyvákából - jól ismerő magyar néppel az ítélet „igazságosságát” könnyebben elfogadtassák?)

A természetfeletti halálos ítélet kihirdetése és végrehajtása a naptárban egymásra következik: Mérleg hava az ítélezésé, Skorpió hava a végrehajtásé. A világhoroszkóp és a vallásos közhiedelem szerint az utóbbi, melybe halottak napja is esik, a „halál háza”.. Jusson erről eszünkbe a pompeji felirat: *Mors omnia aequat*, „A halálban mindenki egyenlő” (szó szerint: „A halál mindent kiegyenlít.”)

A világi ikonográfiában Cesare Ripa nyomán az Igazságosságot éles tekintetű szép szűzként ábrázolják, fehér vagy aranyos ruhában, fején arany koronával, nyakában szemekből fűzött láncsal. Platón szerint az Igazságosság az egész világot belátja. (Az istennő a napisten szeme és leánya volt. Ma is mondjuk: „Isten szeme mindent lát.”) Apuleius ezért esküszik egyszerre a Nap szemére és az Igazságosságra. Bekötött szemmel, ami pártatlanságát lenne hivatott jelezni, csak újabban ábrázolják. Attribútumai: a mondott mérleg, mivel - ahogy Ripa mondja - „minden cselekedetnek az isteni igazságosság szab *mértéket*” (1. Mértékletesség); Szent Mihály pallosa mint a büntetés eszköze; ritkábban a római törvénykezés jelképe: a *fasces*, a vesszőnyaládba kötött hóhérbárd; a láng vagy galamb (a Szentlélek képviselésében, aki a bírói ítélet égi sugalmazója kell, hogy legyen); az okos (!) kígyó; a strucc, mert az igazság megismeréséhez annyi türelem kell, amennyi a struccnak, hogy - mint hitték - a vasat megeméssze. (Vagy mert a homokba dugja a fejét? Nem ezért kötötték be utóbb Iustitiánk szemét?) Végül - sok egyéb mellett - a jogar, mely nevével egyezően az uralkodó törvényhozói, bírói hatalmának volt a jelképe. A könnyörtelen igazságosságot Ripa szerint csontváz (a halál!) jeleníti meg csontmarkában ugyancsak mérleggel és karddal. Ez az alak az Apokalipszis 4 lovasának egyikére emlékeztet. (Igazság és halál: nemde „Igazság pillanatának” hívják a spanyolok, amikor a matador „ítélete” beteljesül a bika felett?) Végezetül még egy kis nyelvészkedés. *Igaz* szavunk eredete bizonytalan, talán a jobb, *jog* (!) hipotetikus ig változatából képződött az *ihar-juhar ihász-juhász, inkább- jonkább* mintájára a történelmi-etimológiai szótár szerint. Ezzel a logikus párosítással más európai nyelvek is élnek: vö. ang. right „jobb”, „jog”, mely *righteous* alakban „igazat” jelent. A Chomsky előtti magyar nyelvészek nem hozzák kapcsolatba sem *ige*, sem *igen*, sem *iga*, sem egy (eredetileg *ig. id*) szavunkkal (ez utóbbi „szentet” is jelentett; 1. még *üdv, ügy*). Mindenesetre figyelemre méltónak tartom, hogy ótörök eredetű *ige* szavunk (eredeti jelentésében „szó”, „beszéd”) latin megfelelője a *verbum*, mely utóbbi valaminek a „színét”, „látszatát” is jelentette. (Vö. *veritas, verus, verum* „valóság”, „valóságos”, „való”.) Továbbá, nem eltekintve attól, hogy csak arra mondunk *igent*, amit *igaznak* vélünk, amivel *egyetértünk*, ami *mellett* ki tudunk állni, az *igen* eredetileg nyomatékosító szó volt „nagyon” értelemben, miként a latin *vero* („igen”, „valóban”) is a *verum* („igaz”, „való”, „igencsak”) alakváltozata.

A *verbumból* származik az ang. *verb* („ige”), az utóbbiakból a *very* („igen”, „nagyon”) szócska.

Ami pedig az *igát* illeti, a történelmi-etimológiai szótár - szlovén, szerb-horvát, bolgár,

szlovák példákkal alátámasztva véleményét - ógyházi szláv eredetűnek mondja, „Latin származtatása téves” - teszi hozzá nyomatékkal. Nyilván azért, mert a szláv szóalakokhoz képest a latin *iugum* („iga”) messzebb esik a magyartól, ám a szótárszerkesztőknek itt is érvényesnek kellene tekinteniük saját érvelésüket, amit *az ig* és *a jog* kapcsán alkalmaznak (*ihar-juhar* stb.) Így lenne igazságos - mondom én, a Mérleg jegyében született, s hozzáteszem -, a latinban *iugum* - így, nagybetűvel - a Mérleg csillagkép másik neve volt (*a Libra* mellett). Nyilván a kettős iga kétkarú mérlegre emlékeztető alakja miatt. A *iugum* szó *a iugo, iungo* igére megy vissza, ami azt jelenti: „összeköt”, „egyesül”, „egybekel” (!). Jelzői alakjában (*iugis*) „igában együtt befogott” „tartós”, „állandó”, határozószóként (*iuxta*) „mellett” (!), „ugyanúgy” a jelentése.

Nem akarom én azt mondani, hogy a magyar adta volna tovább a latinból kölcsönzött szót a környező szlávoknak, még csak azt sem állítom, hogy a latinból szláv közvetítéssel került volna hozzánk. Honnan is vennem én ehhez a bátorságot? Az (össz)népi etimologizálás általánosan elterjedt gyakorlatára sem hivatkozom. Csupán ámuldozom azon, milyen csodálatos véletlenek vannak.

Tényleg volnának? (Mármint véletlenek.) Én inkább azt mondanám, e „véletlen” egybeesések az ortodox nyelvészeket rendre cáfoló egyetemes nyelvi „ösztön” létezésének bizonyítékai.

Wass Albert

Őszi hangulat

Mikor a hervadás varázsa
megreszket minden őszi fán,
gyere velem a hervadásba
egy ilyen őszi délután.

Ahol az erdők holt avarján
kegyetlen őszi szél nevet,
egy itt felejtett nyár-mosollyal
szárítsuk fel a könnyeket.

Hirdessük, hogy a nyári álom
varázs-intésre visszatér,
s a vére-vesztett őszi tájon
csak délibáb-varázs a vér.

Hirdessük, hogy még kék az égbolt,
ne lásson senki felleget,
hazudjuk azt, hogy ami rég volt,
valamikor még itt lehet.

Ha mi már nem tudunk remélni,
hadd tudjon hinni benne más:
hogy ezután is lehet élni,
hogy tréfa csak az elmúlás.